

et sanum aegro. Quaedam ut habitus privationi, ut visio caecitati, et scientia oblivioni. Quaedam ut quae ad aliquid quodammodo se habent, ut duplex dimidio, dominus servo. Alia ut affirmatio negationi, veluti hominem esse, et hominem non esse ».

S. Thomas sic quatuor opposita declarat: « Cum quatuor modis aliqua alicui opponantur: uno modo, ut contradictio, sicut non sedens sedenti; alio modo, ut privatio, sicut caecus videnti; tertio modo, ut contrarietas, sicut nigrum albo; quarto modo ad aliquid, sicut filius patri: inter ista quatuor genera oppositionis primum est contradictio. Cuius ratio est, quia contradictio includitur in omnibus aliis sicut prius et simplicius. Opposita enim secundum quodcumque oppositionis genus impossibile est simul existere. Quod quidem contingit ex hoc quod unum oppositum de sui ratione habet negationem alterius. Sicut de ratione caeci est, quod sit non videns; et de ratione nigri quod non sit album, et similiter de ratione filii est, quod non sit pater eius, cuius est filius » (1).

De priori et posteriori. Ad postpraedicamentum *prius et posterius* quod attinet, adnotandum est prius et posterius dici posse quinque modis. Primo et maxime proprie aliquid alio dicitur prius tempore. Secundo unum dicitur altero prius a subsistendi consequentia. Nam id a cuius esse non valet consequentia ad esse alterius, cum ab esse alterius valeat consequentia ad esse illius, est prius illo. Sic animal est prius quam homo; nam non licet concludere: Datur animal; ergo datur homo; cum liceat inferre: Datur homo; ergo datur animal. Pari modo unum est prius quam duo. Tertio datur prioritas ordinis per quam in scientiis unum debet prius tractari quam aliud; et generatim quod est prius cognitione est prius ordine doctrinae; sic universalia sunt priora singularibus; nam quoad nostrum intellectum simpliciora sunt priora compositis. Quarto et admodum improprie, est prioritas dignitatis, per quam honorabiliores et magis dilectos dicimus priores apud nos. Quinto est prioritas naturae et causalitatis, per quam etiam aliqua convertantur secundum essendi consequentiam; ut quod alteri est causa quomodolibet ut sit, dicitur prius natura quam illud (2).

De simul. Aliqua dicuntur esse simul triplici ratione. Primo sunt simul tempore, quorum generatio est in eodem tempore. Secundo sunt simul natura quae convertuntur secundum subsistendi consequentiam et neutrum est causa alterius, ut duplum et dimidium et omnia relativa. Tertio quae ex eodem genere, et diverso dividuntur ad invicem, sicut sunt differentiae immediate divisivae generis (3).

(1) *Metaph.* lib. X, lect. 6. Cf. Opusculum S. THOMAE *De quatuor oppositis*.

(2) Cf. optimam probationem horum quinque modorum apud COSM. ATAM. q. 15, a. 1.

(3) COSM. ATAM. q. 15, a. 2.

De motu et habere. Motus, prout indicat mutationem a subiecto in subiectum, quatuor complectitur species, nimirum: augmentum, decrementum, alterationem, et lationem; prout dicit mutationem a non subiecto in subiectum, complectitur generationem; et prout denotat mutationem a subiecto in non subiectum, complectitur corruptionem. Sex ergo recensentur species motus.

Habere de substantia dicitur multipliciter, nimirum: quod habet qualitatem, quantitatem, aliquid adiacens toti corpori, ut vestem, vel parti, ut anulum, vel membrum, ut caput et pedem, vel aliquid continet, ut amphora vinum.

CAPUT III.

De quibusdam terminorum passionibus.

ARTICULUS I.

DE PROPRIETATIBUS TERMINORUM.

RATIO TRACTATIONIS. Licet terminus immediate, iuxta Aristotelem, sit nota vel signum earum, quae in animo sunt passionum, idest conceptuum mentis; nihilominus adhibetur et ultimo tendit ad res significandas. Haec autem significandi ratio, quae in termino absolute considerato indeterminata remanet, cum terminus possit vel diversas res, vel eandem rem diversimode significare; in propositione debet omnino determinari, ut possit innotescere veritas vel falsitas propositionis; nimirum an attributum conveniat subiecto, et quo in sensu ipsi attribatur. Quod ni diligenter fiat, variatis eiusdem termini significationibus, aditus aperitur innumeris fallaciis in syllogismis construendis. Quocirca aliquid explicandum est de praecipuis saltem proprietatibus terminorum, ut cognoscatur quomodo virtus significativa terminorum in propositionibus possit variari. Inter has proprietates primum locum sibi vindicat suppositio.

QUID SUPPOSITIO? Suppositio est: *usus termini pro aliqua sua determinata significatione.* Cum enim terminus plura significare possit, usus termini eiusque determinatio ad unum potius significandum, quam ad aliud, designatur nomine suppositionis; quae a significatione hoc differt, quod significatio denotat indiscriminatim plures sensus, in quibus aliqua voce uti possumus; suppositio et contra importat significationem determinatam. Exinde patet terminos non supponere nisi in propositione; etenim ut supponant debet apparere

in qua significatione adhibeantur, quod citra propositionem constare nequit. Quare de variis terminorum suppositionibus aliquid breviter pro re nostra attingemus.

Suppositio materialis et formalis. Suppositio materialis est usus termini pro seipso, ut cum dico: *homo est vox*. Termini insignificantes huiusmodi suppositionis tantum sunt capaces. Haec iterum duplex est: alia naturalis, alia artificialis, prout terminus sumitur pro sono secundum id quod habet a natura, vel ab arte et institutione humana. Exemplum utriusque sit: Caelum est vox, vel: Caelum est nomen secundae declinationis. Suppositio formalis e contra est usus termini pro significanda aliqua re a voce distincta, ut si dico: Homo est substantia. Haec suppositio spectat solummodo ad terminos significativos, et esse potest vel propria, vel metaphorica, prout terminus sumitur vel proprie, vel secus, ut: Homo ridet, vel: Pratum ridet. Hinc, variata suppositione terminorum, argumentum evadit fallax ac captiosum, minimeque concludit.

Suppositio realis et logica. Suppositio realis, quae etiam dicitur a quibusdam personalis, est usus termini prout significat rem independentem a conceptu cui subest; ut: Homo est substantia, vivens etc. Ideoque termini ita supponentes dicuntur de rebus existentibus, et extramentem positus; ut: Petrus est vivens. E contra suppositio logica, quae etiam a quibusdam dicitur simplex, est usus termini rem significantis, prout subest actibus rationis, et ab ipsis denominatur; ut: Homo est species; animal est genus. Homo quippe dicitur species, et animal genus, non prout sunt extra intellectum; sed prout habent esse in intellectu, qui homini attribuit intentionem speciei; animali attribuit intentionem generis; unde dici nequit: Socrates est species. Hinc si quis argueret: Homo est species; sed Socrates est homo: ergo est species; perperam concluderet, sumendo vocem *homo* in duplici suppositione; primum logica, deinde reali.

Suppositio universalis et discreta. Suppositio universalis est usus termini communis ad significanda omnia sua inferiora; ut: Homo est animal, est risibilis. Suppositio discreta est usus termini communis vel pro uno, vel pro quibusdam ex suis inferioribus; ut: Homo currit, vel: Animal est rationale. Si praedicatum convenit subiecto secundum totam communitatem, suppositio est universalis; ut: Homo est risibilis. Si praedicatum non convenit subiecto secundum totam suam communitatem, tunc suppositio est discreta; ut: Animal est rationale, vel: Animal currit.

Suppositio collectiva, distributiva, disiunctiva. Suppositio collectiva est usus termini communis ad significanda omnia inferiora simul sumpta; ut: Praedicamenta sunt decem: Praedicabilia sunt quinque. Suppositio distributiva est usus termini communis pro omnibus et singulis suis inferioribus; ut: Homo est animal. Dividitur

in completam et incompletam. Completa ea est quae descendit ad singula individua; ut: Animal est sensitivum; quod verum est non solum de speciebus, sed de singulis individuis cuiuslibet speciei. Incompleta ea est quae descendit ad singulas species sub genere contentas, non vero ad singula individua; ut: Omne animal fuit in arca Noë. Suppositio disiunctiva est usus termini communis pro aliquibus tantum inferioribus; ut: Aliquis homo est musicus. Haec suppositio dici potest etiam particularis. Quare si praedicatum propositionis attribui potest omnibus inferioribus termini communis seorsum sumptis, suppositio est distributiva, secus erit collectiva.

QUID APPELLATIO? Appellatio est applicatio significationis unius termini ad rem significatam per alium. Sic: Socrates fuit philosophus. Quo in exemplo id quod significatur per vocem *philosophus* applicatur Socrati. Terminus cuius significatum applicatur dicitur *appellans*: terminus cui applicatur dicitur *appellatus*. Ex quo patet in qualibet propositione praedicatum semper appellare subiectum. Verum quandoque illud appellat in recto; quandoque in obliquo, quod diligenter advertendum est ad aequivocationes praecavendas. Sic in hac propositione: *Christus est aeternus*, praedicatum appellat id quod in recto importatur per subiectum, nempe solam personam divinam, secundum quam solam Christus est aeternus; nam natura humana quae importatur in obliquo non est aeterna. Ex adverso in hac propositione: *Christus est mortuus*, praedicatum appellat solam naturam humanam, quae per subiectum importatur in obliquo; quia Christus secundum solam naturam humanam mortuus est. Quod si inter praedicatum et subiectum propositionis tertius interseratur terminus, ad errores vitandos determinandum sedulo est an appellat subiectum vel praedicatum; uti: *Petrus magnus est logicus*. Sensus enim est plane diversus, si vox *magnus* appellet Petrum, vel appellet logicum. Sic si quis diceret: Posuit statuum auream hastam tenentem; videndum est an vox *aurea* appellet statuum, vel hastam.

De his duabus proprietatibus terminorum, quae praecipuae sunt, sufficit aliquid dixisse, ne minutas partitiones plus aequo consecrari videamur, mentemque et memoriam iuvenum oneremus.

ARTICULUS II.

DE DEFINITIONE ET DIVISIONE.

RATIO TRACTATIONIS. Proprium logicae est, uti initio docuimus, dirigere quoslibet actus mentis, ideoque simplices apprehensiones et conceptus, ad veritatem assequendam sine erroris admixtione.

Porro simplices conceptus quibus rerum naturas et quidditates apprehendimus aegre admodum ac perperam diriguntur ad veri assequutionem, nisi menti pateat quanam sit rei essentia per ipsos repraesentata; secus enim mens ad affirmationem vel negationem naturis rerum consentaneam progredi non poterit. Quare ad naturas rerum per conceptus imperfecte expressas, clarius distinctiusque cognoscendas duo suppetunt media huic fini valde accommodata, nimirum definitio et divisio, quarum prima, teste Tullio, id quod involutum erat evolvit; altera quod compositum, concretum, coagmentatum est et ex pluribus constans in elementa ac partes tribuit, secat, ac dividit, ita ut intellectus gradatim ac pedetentim ad complexae rei absolutiorem distinctionemque cognitionem pertinere possit. Ut ergo haec prima dialecticae pars rite et pro merito tractetur, necesse est aliquid dilucide, quoad eius fieri potest, de definitione et divisione explicare, quod breviter praestare conabimur incipiendo a definitione.

Quod definitio, et divisio pertinent ad primam mentis operationem eruitur ex doctrina Philosophi (1 *Top.* cap. IV, 1 *Poster.* et 6 *Metaph.*), qui eas passim terminos vocat, cum utraque sit notio pluribus significata vocibus sine ulla mentali compositione. Interroganti: quid est homo? respondetur: animal rationale. Si urget: quomodo dividitur animal? respondetur: in rationale et irrationale, quae est divisio. Prima explicat per synthesisim; secunda per analysisim manifestat partes a partibus seiunctas, ut clarius percipiatur totum.

QUID DEFINITIO? Definitionis nomen ab agrorum finibus ductum est. Sicut enim agrorum confinia claudunt et determinat agros, ita ut alios ab aliis discernunt, sic definitio finibus quibusdam circumscribit, et ab aliis discernit id circa quod versatur. « Definitio, ait Damascenus, dicitur per metaphoram ductam a terrae terminis. Ut enim terminus id quod cuiusque proprium est ab alieno dirimit, sic etiam definitio cuiusvis rei naturam ab alterius rei natura distinguit » (1). Definitio est, iuxta Damascenum loco mox citato, *Compendiosa oratio quae subiectae rei naturam declarat*. A Tullio dicitur: « Oratio quae quid sit id de quo agitur ostendit quam brevissime » (2). Demum ab Aristotele vocatur: « Oratio quae essentiam aliquam naturamve declarat » (3). Vicissim id cuius essentia ac natura declaratur, dicitur *definitum*.

Qua in re observandum est definitionem vocari orationem, quia

(1) DAMASC. *Log.* cap. VIII.

(2) *Orator ad Brutum*, cap. XXXIII. Idemque TULLIUS, *De Finibus*, lib. II, cap. II, ait: « Haec patefactio quasi rerum operatum cum quid quidve sit aperit definitio est ».

(3) *Top.* lib. I, cap. IV.

ipsius proprium munus est intellectui distinctius subicere id quod nomen definiti obscure proponit. Quocirca, quoniam de omni essentia quae declaratur, duo conceptus efformari possunt; alter quo huiusmodi essentia cum reliquis convenit; alter vero quo ab ipsis secerit, hinc necesse est ut duobus saltem terminis conflectur definitio, quorum unus signat in mente conceptum convenientiae, alter vero conceptum *differentiae*, ideoque qui unum nomen explicat per aliud clarius, proprie non definiunt (1).

Definitio duplex genus. Definitio alia est nominis, et dicitur etiam *nominialis*; alia est rei, et dicitur etiam *realis*. Definitio nominis ea est, quae determinat ac declarat quid per illud nomen significatur; quae nominis significatio, monente S. Thoma, accipienda est ab eo quod communiter intendunt homines. Atque haec definitio, uti notat Aristoteles, est maxime necessaria non modo cum aliquid demonstrandum sit; sed etiam in quovis disputationis initio, ut omnes verborum lites e medio tollantur. Diximus definitionem nominis esse omnino ad aliquid demonstrandum necessariam; uti enim arguit Aquinas noster: « Antequam sciatur de aliquo an sit, non potest scribi proprie de eo quid sit; non enim sit; non sunt definitiones. Sed non potest ostendi de aliquo, an sit, nisi prius intelligatur, quid significatur per nomen » (2). Diximus secundo hanc definitionem esse necessariam ad praecedendas verborum lites; uti enim inquit Tullius: « Nisi inter eos qui disceptant, convenit, quid sit illud de quo ambigitur, nec recte disseri, nec unquam ad exitum perveniri potest » (3).

Definitio rei seu realis ea est, quae essentiam seu naturam rei per nomen significatae explicat ac determinat. Inter definitionem nominis et definitionem rei plurimum differt, uti culibet consideranti patet; licet ad declarandum quid significet nomen afferamus quandoque aliquam realem definitionem, explicando nimirum naturam illius rei, quam nomine volumus designare. Et hoc in causa est quomobrem non raro una confundatur cum alia, cum sint longe differentes inter sese; nam una declarat significationem nominis, quae mutari potest utpote dependens a libero hominum arbitrio, et multiplex est, cum eadem vox tum in diversis linguis, tum etiam in eadem lingua possit adhiberi ad diversissimas res significandas. Altera e contra independens est ab hominum arbitrio, et est immutabilis et a sua apud omnes gentes; cum conceptus exprimens rei naturam sit signum naturale et immutabile.

Aristoteles. Tribus rationibus Philosophus ostendit realem definitionem omnino differre a nominali.

(1) ARIST. loc. cit.

(2) *Poster. Analyt.* lib. I, lect. 2.

(3) Loco citato.

Primo, quae non sunt substantiae, nec universaliter entia, aliquo nomine significantur, et quodlibet nomen per aliquam interpretationem exponi potest. Si ergo definitio esset ratio interpretativa nominis, definitio esset et non substantiarum, et totaliter non entium. Quod est falsum.

Secundo, si definitio esset ratio explicativa nominis, sequeretur omnes rationes fore definitiones, et consequenter cum colloquimur vel disputamus, collocationes vel disputationes essent definitiones. Nam cuilibet rationi seu orationi aliquid significanti potest aliquid nomen imponi, quod est respondens ei quod per illam rationem manifestatur.

Tertio demum, nulla scientia demonstrat, quod tale nomen significet talem rem, cum nomina significant ad placitum; unde oportet hoc supponere iuxta voluntatem instituentis. Ergo definitiones non significant solam nominis interpretationem (1). Nomen definitionis proprie convenit definitioni reali.

Definitionis realis species. Definitio rei tripartitam habet dimensionem; tribuitur enim in essentialem, descriptivam et causalem.

Definitio essentialis illa est, quae naturam rei declarat per principia intrinsecus constituenta ipsam essentiam rei. Haec principia sumi possunt vel ut realiter sunt extra intellectum, et dicuntur realia et physica; tunc definitio fit per materiam et formam substantialem, ut si dicas: Homo est substantia constans ex anima rationali et ex corpore organico. Vel secundum quod habent esse in intellectu considerante in re aliquam perfectionem communem tum illi naturae, tum aliis diversarum specierum, et illam elevante ad intentionem generis, et aliquam perfectionem propriam illius rei, ex qua sumit intentionem differentiae; et tunc essentialis definitio fit per genus et differentiam, ut si dicas: Homo est animal rationale.

Definitio haec quae fit per genus proximum et differentiam ultimam primum locum inter definitiones sibi vindicat; nam ipsa quam brevissime declarat in quo natura illa convenit et in quo discrepat a ceteris rebus. Genus enim proximum implicite in se continens cuncta superiora genera sub uno conspectu ponit omnia, in quibus natura illa cum aliis convenit. Iterum differentia ultima et specifica illud designat, quod constituit et distinguit rem definiendam ab aliis affinis speciebus sub eodem genere proximo per alias differentias constitutis, et sic eam rite secernit ab omnibus rebus, quibuscum poterat permisceri. Id quod a nobis dictum est, illustrari potest exemplo definitionis quae de homine vulgo tradi solet: nimirum, quod sit animal rationis particeps. Animal quippe in se complectitur perfectiones viventis, corporei, et substantiae quae sparsae sunt in omnibus superioribus generibus. Rationale est differentia quae naturam ho-

(1) 2 *Poster. Analyt.* cap. IV, lect. 6.

minis constituit, et ab aliis secernit, et fons est ac radix ex qua omnia attributa dimanant, quae propria sunt hominis, et quibus utrinque distinguitur tum ab animalibus irrationalibus, tum a substantiis mere intellectivis.

Definitio descriptiva. Haec definitio, iuxta Aristotelem, est: Oratio quae essentiam rei non significat, soli autem inest et conversim de re praedicatur (1), ut si dicas: Homo est animal risibile vel grammaticae susceptivum. Qua in definitione esse risibile vel grammaticae susceptivum, licet non sit hominis essentia, tamen proprium est naturae humanae, et cum illa convertitur. Hinc definitio haec optime hominem a ceteris rebus discriminat; non tamen hominis essentiam directe explicat, sed quibusdam quasi lineamentis adumbrat, et propterea dicitur descriptiva seu *descriptio*. Convenit tamen cum definitione essentiali in eo quod aliquid in re explicat, quod illius proprium est, et cum ipsa convertitur. Verum quoniam esse hominem non est idem, ac esse risibilem, haec definitio non dicitur simpliciter una, sed conjunctione una; quia fit per diversas naturas praedicamentales, ita ut loco generis habeatur aliquid substantiale, loco differentiae aliquid accidentale.

Haec eadem definiendi ratio effici potest per congeriem accidentium, quae licet seorsum spectata possint aliis rebus convenire; simul tamen sumpta non inveniuntur nisi in re describenda, et sic illam rite ab aliis distinguunt. Geminae huius descriptionis sic meminit Tullius: « Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat » (2). Quare definitioni essentiali quae potior perfectiorque est, magis accedit definitio per *proprium*, quam definitio per *accidentia*, quae imperfectius adhuc naturam rei patefaciunt, quam proprium. Hanc definiendi rationem per proprietates et accidentia quandoque imitantur oratores ac poetae, qui res graphice describere solent; ut si cum Tullio dicatur: Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia veritatis. Demum ad definitionem descriptivam revocari potest definitio *genetica*, quae ita nominatur, eo quod rationem explicat qua res signatur, eaque potissimum utuntur mathematici; ut si dicas: Circulus est figura plana exsurgens ex motu lineae rectae circa fixam sui extremitatem sese vertentis.

Definitio causalis. Ea est quae rem declarat per causas extrinsecas, nimirum per causam efficientem, et finalem. Ut si dicas: Anima humana est substantia immediata a Deo creata; vel: Horologium est

(1) *ARIST. Top.* lib. I, cap. IV, ait: "ἴδιον δ' ἴδιόν ἐστι καὶ ὁλοκλήρῳ μὲν τὸ ἐπὶ τῷ εἶναι, μόνον δ' ὁρίζεται καὶ ἀποσαρκῶν ἁρτίται τοῦ πρῶτου." « Proprium autem est, quod non indicat quid est esse; soli autem inest et conversim praedicatur de re ».

(2) *Oratoriae partitiones*, cap. XII.

machina ad indicandas horas constructa. Haec definiendi ratio rem imperfecte declarat; nam, licet rem ab aliis secernat, si causa propria est et non communis; tamen naturam rei vix imperfecte patefacit, cum nihil attingat rei intrinsicum, neque quoad esse substantiale, neque quoad esse accidentale.

Coordinatio diversarum definitionum. Definitio alia est nominis, alia rei. Prima explicat significationem nominis, et praesupponenda est quaestioni, qua quaeritur an res sit, quae disputari non potest, nisi prius intelligatur ad quam rem designandam nomen illud vel generatim ab hominibus, vel saltem a loquente adhibeatur. Haec definitio vel determinatio significationis vocabuli necessaria est, quia nomina non sunt signa naturalia, sed artificialia et ad arbitrium, et saepe adhiberi solent ad plura significanda. Secunda definitio explicat naturam rei significatae per nomen, et ea utitur ad cognoscendum quid sit res. Hic autem declarari potest vel assignando causas rei intrinsicas, vel causas extrinsecas. Causae autem intrinsecas sunt vel ipsa constitutiva essentialia, et huiusmodi causae explicantur per definitionem essentialem, quae primum locum sibi vindicat, quia ipsam naturam directe et immediate declarat; vel sunt proprietates et accidentia, quae ab essentia profluunt, et secundum locum occupant, quia essentiam non immediate et directe declarant. Nihilominus propter imperfectionem scientiae humanae saepe per has causas accidentales declaramus naturas ipsis subiectas, cum accidentia sint nobis magis nota. Causae extrinsecas revocantur ad efficientem et finalem; et definitiones seu declarationes rerum, quae ab ipsis ducuntur, ultimum locum occupant. Hinc definitio realis triplex est; nimirum secundum ordinem dignitatis habetur definitio essentialis, descriptiva, et causalis. Consequenter demonstratio quae assumit ut principium definitionem essentialem nobilior est demonstratione quae ducitur a definitione descriptiva; et haec praestat demonstrationi quae utitur definitione causalis, cum, iuxta Aristotelem, cognitio rei per causas extrinsecas sit cognitio magis imperfecta (1).

Leges definitionis. De requisitis ad rectam definitionem habendam sapienter admodum agit Aristoteles lib. VI *Topicorum* et praesertim cap. I et II. Aliqua huc transferemus, et tironum captui accommodabimus doctrinam Philosophi ad quaedam praecipua documenta revocando.

In definitione nihil redundet, et nihil desideretur. Haec est prima et fundamentalis lex omnis bonae definitionis, et exprimi etiam valet per hoc quod definitio huiusmodi sit, ut converti possit cum definito. Si enim aliquid desideratur, clara notio essentiae exhiberi non potest; si e contra quidpiam redundat, non erit compendiosa et

(1) ARIST. lib. I *Poster. Analyt.* cap. IV, et *Metaph.* lib. V, cap. XVIII.

brevis oratio essentiam rei explicans, quod est de ratione definitionis (1). Religio foret luculentum Damasceni testimonium praeterrere, quo legem hanc definitionis elegantissime persequitur; ait enim: « Definitionis virtus atque, ut ita dicam, sanitas in hoc sita est, ut dictionibus nec deficiat nec redundet. Vitium autem, ut in ea dictiones vel desiderentur vel redundant. Perfecta autem ea definitio est, quae cum re definita convertitur: imperfecta autem, quae non convertitur. Quocirca nec quae dictionibus deficit, nec quae dictionibus redundat cum re definita convertitur. Nam cum dictionibus redundat, rebus deficit; cum autem dictionibus deficit, rebus redundat. Itaque dictum mirum artificium natura excogitavit; nimirum opulentam egestatem, et opes egestatem mentientes. Verbigratia perfecta hominis definitio est: Animal rationis particeps, mortale; quippe convertitur. Si igitur unica dictio in ea desideratur, rebus redundat; velut: Animal rationis particeps. Non solus homo animal est rationis particeps, sed etiam angelus (2). Rursus, si dixerō: Animal ratione praeditum, mortale, grammaticum, ne sic quidem convertitur. Una enim dictione redundat (quia dixi grammaticum); rebus autem deficit. Non enim omnem hominem definit, sed grammaticos dumtaxat. Etenim animal quidem omne ratione utens, mortale, grammaticum homo est: at non item omnis homo animal est ratione utens, mortale, grammaticum » (3).

Definitio sit clarior definito. Ratio huius praeepti clare eruitur ex ipsa natura et munere definitionis. Si quippe proprium definitionis est evolvere ac declarare quod involutum erat et obscurum, manifestum est ipsam esse debere definito clariorem. Aristoteles late explicat virtutem hanc definitionis per oppositum vitium definitionis obscurae, declarans praecipuos modos efficiendi definitionem obscuram, et concludit definitionem per se dictam debere manifestare cuius rei sit definitio; secus erit obscura et perversa et similibus imaginibus veterum malorumque pictorum, quibus visis, discerni non poterat cuius rei essent imagines, nisi nomen illius rei subscriberetur (4). Obscuritas vitium in definitione incurrit, iuxta Philosophum, qui in ea utitur terminis ambiguus, vel terminis inusuetis et inusitatis, vel licet termini non sint inusueti, utitur modo loquendi inusitato, vel terminis metaphoricis. Horum omnium subdit exempla Philosophus (5).

(1) Cf. *Top.* lib. VI, cap. I, a. 2, ubi Aristoteles variis exemplis declarat esse aliquid superfluum in definitione.

(2) Haec dicuntur iuxta sententiam docentem angelos constare ex materia incorruptibili et forma, quam sententiam refellit S. Thomas passim. Cf. I p. q. 50, a. 2 et alia loca ibi citata.

(3) DAMASC. *Log.* cap. VIII.

(4) *Top.* lib. VI, cap. I, a. 2, n. 12.

(5) ARIST. *Top.* loc. cit.

Definitio essentialis sit per genus proximum et differentiam ultimam. Si enim differentia quae exprimitur non erit ultima, profecto non propria natura rei definiendae explicatur ac determinatur, neque definitio converti poterit cum definito. Quod si genus non erit proximum, definitio non complectetur summam, neque explicabit praecipuas rei perfectiones, ut si dicas: Homo est substantia rationis particeps. Ubi neque perfectio viventis nec sensitivi attingitur. Verum si definitio non est essentialis, tunc illae notiones seligantur, quae generi proximo et differentiae ultimae propius accedunt.

Definitum qua definitum non debet ingredi definitionem. Secus et idem explicabitur per idem, nempe ignotum per ignotum, et circulus vitiosus, ut aiunt, incurreretur.

Peccata contra leges definitionis. Recensitis praecipuis legibus definitionis, non erit abs re aliquid innuere directe de peccatis, quae admitti possunt contra memoratas leges. Qua in quaestione breviter exponemus ea quae a B. Alberto M. latius proposita sunt. Vitia ergo seu peccata quae in definitione perficienda incurri possunt iuxta laudatum doctorem commode revocantur ad quinque, quorum *primum* est, si per unum accidentale vel per plura vel per omnia accidentalia quaeratur notitia essentialis definiti. *Secundum* est, si ultima differentia non sit convertibilis cum definito; nam in hoc casu quae praecedunt non determinantur ad esse definiti, nisi in potentia. *Tertium* est, si partes definitionis inordinate ponantur; nam in hoc casu significaretur actus antecedere potentiam in eodem subiecto composito ex potentia et actu, quod est a veritate alienum. *Quartum* est, si primum definiens sit non per se notum in substantia et potestate; quia tunc definitum declaratur per id quod est idem, aut aequè ignotum, aut per ignotius, aut per id quod non potest esse notum nisi per definitum, vel per aliud. *Quintum* est, si definitio non dicat totum esse definiti; nam tunc definitum non certificatur nisi in parte. Haec omnia variis exemplis illustrantur a B. Alberto (1).

Scholion I. Definitio, uti probe notat S. Thomas, potest spectari bifariam; nimirum vel secundum rem significatam per definitionem; vel secundum intentionem definitionis. Si primo modo consideratur, tunc idem sunt definitio et definitum, ideoque unam eandemque rem significant homo et animal rationale, et in hoc sensu intelligitur verbum Philosophi aientis (*Metaph.* lib. IV, text. XXVIII): Ratio quam significat nomen est definitio. Hinc quae in definitione ponuntur in recto non sunt partes definitionis, nempe rei per definitionem significatae, sicut nec sunt partes definiti. Cum enim dicitur: Homo est animal rationale, si animal esset pars hominis, non praedicaretur de toto, quandoquidem nulla pars integralis praedicatur de toto. Quod si de-

(1) *De Praedicab.* tract. I, cap. VI.

finitio spectatur secundum suam intentionem, tunc definitio non est definitum, sed aliquid ductivum in cognitionem eius (1).

Scholion II. Ex his quae disputavimus patet, non omnia definiiri posse, cum definitio debeat fieri per notiora et clariora; ideoque quae clarissima sunt nequeunt definiiri; neque definitione indigent, quia propria luce manifestantur intellectui, et alia obscura illuminantur. Accedit quod communissimae notiones cum non sint sub genere aliquo, non possunt per genus et differentiam definiiri, uti sunt notiones transcendentes, et decem suprema rerum genera inter se primo diversa, et differentiae quae seipsis differunt, et individua. Nihilominus haec omnia si presse non definiuntur, declarari possunt quodammodo et notificari. Sic passim definiuntur ens, unum, actus, potentia, substantia, accidens, et cetera huiusmodi (2).

QUID DIVISIO? Divisio, prout spectat ad logicum, est: *Oratio explicans rem per partes*, seu, aliis verbis, distributio totius in suas partes. Distribuire autem compositum aliquod in partes uti rite totum explicetur, et simul vitetur confusio, est ita necessarium, attenta imperfectione humani intellectus, ut sine debita partitione notiones rerum clarae ac distinctae nequeant haberi. Quocirca merito vocata est divisio: parens claritatis, memoriae dux, scientiarum oeconomia, de eaque Socrates in *Phaedro* dixit: Si nactus fuero ducem, qui recte partiri sciat, eius ego vestigia, ut Dei cuiusdam sequar. Eadem de causa Tullius salse passim insectatur inscitiam Epicuri, eiusque discipulorum, qui ita in dialecticis erant nudi, atque inermes, ut quidquam definire, in partesque ac genera tribuere ac secare nescirent (3).

Quotuplex divisio? Quoniam divisio in eo sita est, ut totum aliquod compositum in partes secernat, diversa divisionis ratio a diversa ratione compositi ac totius dimetienda est. Porro totum aliquod compositum tribuitur primo in reale et logicum, prout nempe coalescit ex pluribus partibus realibus et physicis, idest ex pluribus rebus; vel ex pluribus partibus logicis, idest ex pluribus conceptibus seu intentionibus. Totum reale subdividitur in totum essentialia, integrale, et virtuale seu potestativum. Totum essentialia illud est, quod coagmentatur ex partibus essentialibus rei constituentibus; uti homo, qui constat ex anima intellectiva et corpore organico, tamquam ex partibus essentialibus. Totum integrale illud est, quod constat ex partibus quantitativis, uti omnia corpora extensa, quae ratione quantitatis habent partes extra partes, seu extenduntur in partes. Totum potestativum

(1) Vide S. THOM. I *Sent.* Dist. 25, q. 1, a. 1 ad 2.

(2) Modus venandi definitionem explicatur ab ARIST. *Poet.* *Anal.* lib. II, cap. XIV. De definitione late scireque agit CLEM. ALEX. *Strom.* lib. VIII, cap. IV.

(3) *De finibus*, lib. I, cap. VII.

illud est, quod coalescit ex pluribus virtutibus, seu potentis agendi; uti anima humana, quae in se multiplices diversasque complectitur agendi virtutes. Huc revocari potest generatim totum accidentale, nimirum quod ex pluribus constat accidentibus simul unitis.

Totum logicum, quod nempe dependet ab actibus rationis et ab illis denominatur, iterum subdividitur bifariam; videlicet in totum universale, quod etiam potentiale vocitari solet, et totum definibile. Totum universale illud est, quod constat ex pluribus inferioribus sub ipso potentia contentis. Sic notio substantiae potentia in se continet substantias spirituales et corporatas; viventes et inanimatas; sensitivas et vegetales; racionales et irracionales. Totum definibile illud est, quod coalescit ex partibus definitionis: sic homo ut species est totum relate ad animal et rationale, quae sunt partes eius definitionis. Hinc animal et homo se habent vicissim in duplici differentia: animal quippe ut universale se habet ut totum relate ad hominem. Homo ex adverso, ut definibile, se habet ut totum relate ad animal, quod est pars eius definitionis (1).

Praecipuae divisionis leges. Divisionis aptae praecepta revocari possunt ad quatuor. I. Ut totum sit maius qualibet parte dividente; secus pars confunderetur cum toto; ut si quis divideret animal in sensitivum et rationale; sensitivum enim aequè extenditur ac animal. II. Ut totum adaequet membra dividenda simul sumpta, et vicissim; secus vel peccaret excessu, vel defectu. III. Ut fiat per membra se invicem excludentia; secus idem bis repeteretur; ut si quis terram divideret in Europam, Asiam, Africam, Americam, Oceaniam, et Italiam. Italia enim continetur in Europa. IV. Denum, ut quoad fieri potest, sit brevis; secus non claritatem, sed confusionem afferret. Confusum enim est, teste Seneca, quidquid usque ad pulverem sectum est.

(1) *De toto universali et definibili.* Cf. CAJET. proem. in opus. *De ente et essentia*, et S. THOM. 1 p. q. 85, a. 3.

TRACTATUS SECUNDUS

DE SECUNDA MENTIS OPERATIONE, NIMIRUM DE JUDICIO

PROLOGUS. Humanae rationis, prout ipsa est intellectus quidam, duplex est operatio. Prima est intelligentia indivisibilium secundum quam concipit quid est res, vel essentiam cuiuslibet rei in seipsa. Ad quam operationem ordinatur doctrina ab Aristotele explicata in libro *Praedicamentorum*. Secunda est operatio intellectus componentis et dividensis, id est compositio vel divisio intellectus, et huic rationis actui deservit doctrina quam idem Aristoteles tradit in libro *Perihermenias* (1). Secunda haec humanae mentis operatio vulgo nuncupari solet iudicium, cum per ipsam intellectus noster de rebus iudicet, et quodammodo diversam ferat sententiam. Quae cum ita habeant, quoniam de prima operatione a nobis satis dictum est, disputationem de secunda intellectus nostri operatione eodem fere ordine eademque ratione ac via aggrediamur necesse est. Et primo nonnulla delibabimus primoribus labris, ut aiunt, de definitione et natura iudicii, secundum quod ad logici officium pertinet, abstrusiores praetereantes quaestiones, quae a philosophis alio in loco tractari solent, quippe quae tironibus in philosophica palaestra parum exercitatis non leve facerent negotium: supponunt enim quamplurimas notiones, quae in psychologia declarari explicarique solent. Secundo latius uberiusque doctrinam trademus de exteriori signo iudicii; et sic in hac secunda parte tractanda parum discedemus a veterum dialecticorum more. Veteres enim, et praesertim ii qui vulgo nominantur *Summulistae*, incipere solebant ab externo iudicii signo, nihilque disputabant de vi ac natura rei, quam signum denotabat. Verum enim cum difficile omnino sit de aliquo signo disserere, eiusque naturam ac munia explanare, quin breviter saltem quidpiam attingatur de re per signum ma-

(1) S. THOM. *Poster. Analyt.* lib. I, lect. 1.